УДК 159.947.5:378.091.212

DOI збірника: https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-06

Олійник Василь Васильович
кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі формування професійної мотивації у майбутніх практичних психологів під час їхнього навчання у закладах вищої освіти. У роботі детально розглядаються психологічні особливості взаємозв'язку навчальної та професійної мотивації як провідного чинника становлення майбутнього фахівця. Разом з тим зазначено, що формування позитивної професійної мотивації безпосередньо залежить від впровадження певних психолого-педагогічних умов. Ці умови ефективно сприятимуть підвищенню пізнавальної та навчальної активності студентів, а також суттєво впливатимуть на успішне формування професійних цілей і вибір оптимальних шляхів їх досягнення. У дослідженні теоретично визначено та обґрунтовано комплекс психолого-педагогічних умов, що включає інтерактивні методи навчання, посилення практичної підготовки та розвиток професійної рефлексії. На основі отриманих результатів розроблено конкретні практичні рекомендації щодо окремих аспектів формування стійкої професійної мотивації у майбутніх практичних психологів. Запропоновані матеріали та висновки мають практичну цінність і можуть бути успішно використані викладачами й кураторами у сучасному освітньому процесі вищої школи. Перспектива подальших досліджень полягає у розробці структурної моделі формування мотивації до професійної діяльності майбутнього практичного психолога.

Ключові слова: мотив, мотивація, навчальна мотивація, мотивація досягнень, професійна мотивація, мотиваційна сфера, практичний психолог.

Abstract. The article is devoted to the urgent problem of developing professional motivation in future practical psychologists during their studies at higher education institutions. The paper examines in detail the psychological features of the relationship between educational and professional motivation as a leading factor in the formation of a future specialist. At the same time, it is noted that the development of positive professional motivation directly depends on the implementation of certain psychological and pedagogical conditions. These conditions effectively contribute to increasing the cognitive and educational activity of students, as well as significantly influence the successful formation of professional goals and the choice of optimal ways to achieve them. The study theoretically defines and substantiates a complex of psychological and pedagogical conditions, which includes interactive teaching methods, enhancement of practical training, and the development of professional reflection. Based on the results obtained, specific practical recommendations regarding certain aspects of forming stable professional motivation in future practical psychologists have been developed. The proposed materials and conclusions have practical value and can be successfully used by lecturers and curators in the modern educational process of higher education. The prospect of further research lies in developing a structural model of motivation formation for the professional activity of a future practical psychologist.

Keywords: motive, motivation, educational motivation, achievement motivation, professional motivation, motivational sphere, practical psychologist.

Вступ

Постановка проблеми. Глобальна цифронізація, дистанційне навчання та виклики воєнного стану в Україні актуалізують переосмислення внутрішніх ресурсів здобувачів освіти. Провідним чинником їхньої психологічної стійкості та адаптації є мотивація навчальної діяльності. Традиційні підходи до стимулювання пізнавального інтересу потребують трансформації, оскільки зовнішні стимули втрачають дієвість в умовах психоемоційного напруження.

Освіта є першою галуззю, де відчувається масова потреба у практичній психології. Актуальним завданням є побудова навчання, що формує мотиваційну сферу майбутніх фахівців. Для практичного психолога мотиваційний конструкт закладається ще на етапі професійного відбору й суттєво впливає на ефективність оволодіння професією.

У вищій школі формуються основні якості фахівця, а продуктивність навчання залежить від місця обраної професії в ієрархії цінностей студента. Переважання зовнішніх, утилітарних мотивів веде до формалізації навчання та низької успішності. Професійний розвиток майбутнього психолога насамперед залежить від сформованості його планів щодо навчальної діяльності.

Сучасні соціокультурні зміни зумовлюють зростання суспільного запиту на кваліфіковану психологічну допомогу в різних секторах. Проблеми навчальної мотивації активно досліджуються науковцями, проте сучасний український дискурс зміщує акценти у бік вивчення саме ресурсного потенціалу мотивації особистості.

Так, Т. М. Булгакова та Г. О. Южакова розглядають навчальну мотивацію як потужний чинник формування стресостійкості студентської молоді під час війни [2]. Дослідники зазначають, що висока пізнавальна активність виступає компенсаторним механізмом, який дає змогу адаптувати когнітивну сферу до воєнних викликів.

Питанням трансформації мотивів у середовищі майбутніх фахівців (зокрема студентів-психологів) в умовах дистанційного навчання присвячено працю А. В. Колчигіної [10]. Поряд із цим, у контексті впровадження інноваційних технологій, А. В. Наконечна вивчає стратегії розвитку внутрішніх мотивів в умовах тотальної цифровізації освіти [15].

Науковці акцентують увагу на тому, що за умов тривалої соціальної ізоляції та кризових обставин саме внутрішня мотивація виконує стабілізуючу та копінгову функції.

Натомість, питання про особливості формування мотивації до майбутньої професійної діяльності у практичних психологів дотепер не знайшли свого відображення у психолого-педагогічних дослідженнях. Залишаються малодослідженими проблеми визначення умов і факторів, шляхів і засобів формування мотивації до професійної діяльності майбутніх практичних психологів. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Мета і завдання

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо окремих аспектів формування професійної мотивації у майбутніх практичних психологів.

Методи

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен життєвий етап змінює мотиваційну сферу особистості через трансформацію, взаємозаміщення чи стримування мотивів, а також зміну їхньої ієрархії.

Мотив є упредметненою потребою і різниться за змістом, усвідомленістю та стійкістю. Спрямованість особистості формується як результат стійкого домінування певних мотивів поведінки та індивідуальних якостей, що забезпечують їх реалізацію.

Мотив С.Л. Рубінштейн визначав як більш-менш усвідомлене спонукання, науковець розглядав його як внутрішню спонукальну силу [18].

О.Г. Ковальов визначав мотив як усвідомлене спонукання до дії, що формується в міру того, як людина усвідомлює свої потреби й знаходить шляхи їх задоволення [9].

С. Максименко розглядає мотив через призму нужди та потреби, де мотив є упредметненою потребою, що запускає активність і визначає вектор поведінки особистості [13], а А. Маслоу стверджував, що поведінка визначається незадоволеними потребами, які

задовольняються послідовно — від пріоритетних базових до вищих рівнів. У теорії очікувань процес мотивації описують формулою: Мотивація = К × Очікування, де очікування є вірою в те, що певна поведінка зумовить відповідні наслідки [14].

Ф. Герцберг диференціює чинники на мотиватори (сприяють задоволенню) та гігієнічні (викликають незадоволення), зазначаючи короткочасність позитивного впливу перших [4].

Вітчизняні науковці опираються на парадигму соціально-історичної детермінації психіки, вважаючи, що мотивація визначається особливостями свідомості людини як суспільної істоти.

У рамках цієї парадигми виникло декілька напрямків розвитку уявлень про мотивацію. Серед них концепції С.Л. Рубінштейна [18] та О.М. Леонтьєва [12] та ін.

Сучасні науковці впроваджують системний підхід, розглядаючи мотивацію як цілісне ієрархічне утворення з взаємопов’язаними рівнями. Вона пояснює поведінку через сенси («чому?», «задля чого?»).

Поведінка детермінується двояко: диспозиційно (внутрішньо) та ситуаційно (зовнішньо), де диспозиції та ситуації взаємно активізують і змінюють одна одну. У психології термін позначає як систему факторів (потреби, цілі, наміри), так і циклічний процес, що стимулює й підтримує активність.

Навчальна мотивація майбутніх психологів є специфічним видом, зумовленим закладом освіти, процесом навчання, педагогом і предметом. Зовнішнє стимулювання здатне переводити її потенційні мотиви в активні.

Г. Клаус довів стійкий вплив установок на успішність засвоєння знань, виокремивши позитивну й негативну мотивацію. За позитивної мотивації людина вчиться без примусу, проявляє наполегливість, гнучкість та інтелект [21].

Сформована мотивація забезпечує результативність навчання, допомагаючи особистості стати професіоналом. Професіоналізм практичного психолога базується на його покликанні та професійній самосвідомості.

Перш ніж говорити про професійне покликання, доцільно розглянути поняття «професійної мотивації», бо саме мотиваційний компонент сприяє досягненню професійної майстерності, забезпечує перетворення знань, умінь та навичок у засоби особистісного та професійного росту.

Професійна мотивація – це дія конкретних чинників, які обумовлюють вибір професії і тривале виконання обов’язків, які пов’язані з означеною професією.

Розвитку професійної мотивації та творчої активності студента сприяють спрямованість навчання, організація практик, суб'єкт-суб'єктні взаємини з викладачами, науково-дослідна робота й психологічна безпека особистості.

Цей неоднорідний конструкт визначається системою ціннісних орієнтацій молодої людини (престиж, матеріальне становище, креативність, саморозвиток, досягнення, духовне задоволення, індивідуальність) та її відповідністю суспільним цінностям.

У психології мотивацію трактують як сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що спонукають до активності. Внутрішня мотивація переважає, коли діяльність значуща сама по собі. Її основу становлять пізнавальний мотив, а також мотиви самодетермінації та самовдосконалення.

Зовнішня мотивація орієнтована на атрибути професії. Важливу стимулюючу роль тут відіграють професійний і прагматичний мотиви, мотиви досягнення, обов’язку, комунікації та самоутвердження. Не менш вагомими є мотиви самоповаги, суспільного визнання й морального задоволення від праці.

Згідно запропонованій Г.С. Костюком послідовної концепції виділяються три етапи, які мотив проходить у своєму становленні: 1) виникнення спонуки; 2) усвідомлення спонуки; 3) ухвалення особою усвідомлення спонуки як мотиву [8].

Звідси витікає, що не може бути неусвідомленого мотиву.

Система мотивів, які виконують функцію спонукання, спрямування і регулювання діяльності, утворює мотиваційну сферу особистості.

Мотиваційна сфера є динамічною структурою, що представлена актуальними (спонукальними) та потенційними (прихованими) мотивами. У її межах вирізняють три зони:

1. центральну (незадоволені потреби, що зумовлюють напружену діяльність);
2. постійного задоволення (легко задовольняні потреби, цінність яких усвідомлюється лише в разі втрати);
3. потенційну (потреби без умов для реалізації, які наразі не викликають діяльності).

Ця складна система інтегрує спрямованість, цінності, установки та ідеали особистості. Цілеспрямовані зміни в ній дозволяють ефективно формувати професійну спрямованість студентів.

Результати досліджень таких вчених, як Г.С. Костюка [8], В.О. Сухомлинського [19], В.А. Роменця [17]. та інших, дають підстави стверджувати, що мотивація досягнення є автономним різновидом професійної мотивації, який зумовлює саморозвиток і спрямованість на успіх.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, ми дійшли висновку, що дослідження в основному присвячені вивченню впливу мотивації на успішність навчання студентів в університеті.

Так, наприклад, у роботах Л.М. Карамушки [7] та Карташової Л.А. [6] було встановлено, що успішність навчання у вищому навчальному закладі залежить від багатьох аспектів психофізичної активності.

У працях О.І. Власової наголошується, що навчально-професійна мотивація студентів є динамічною структурою, яка на молодших курсах спирається на загально-пізнавальні мотиви, а на старших — переростає у вузькопрофесійні прагнення [3].

Одним із цих чинників успішності, на їх думку, є мотиваційна складова діяльності.

Аналогічний результат був отриманий у дослідженні С.С. Занюка [5]. і Н.В. Пророка [16], виявилося, що «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не рівнем інтелекту, а мотивацією навчальної діяльності.

Дослідниками О.Г. Бойко [1], В.В. Кириченко [11], встановлений позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій із успішністю суб’єктів навчання. Найщільніше пов’язаними з успішністю виявилися орієнтації на процесі на результат, менш щільно – орієнтація на оцінку викладача.

Результати досліджень таких учених, як Мак-Клелланд [22], Х. Хекхаузен [23] та інших, дають підстави стверджувати, що важливим і відносно незалежним різновидом мотивації професійної підготовки майбутніх практичних психологів, що пояснює поведінку, спрямовану на саморозвиток і самовдосконалення та значною мірою визначає її спрямованість на успішну професійну діяльність, є мотивація досягнення.

Аналіз літератури свідчить, що дослідження переважно вивчають вплив мотивації на успішність навчання. Зокрема, Т.М. Джуган і В.П. Шевченко визначають мотиваційну складову ключовим чинником студентської активності [20].

Д. Мак-Клелланд стверджував [22], що мотивація досягнення може розвиватися у зрілому віці, перш за все за рахунок навчання. Цей процес відбувається, на нашу думку, також у період формування професійної самосвідомості студентів і виборі освітньої траєкторії.

Адекватна мотивація досягнення може закономірно формуватися і конструктивно реалізовуватися лише в умовах справжньої співпраці і, перш за все, позитивного реагування на успіхи і підтримки під час невдачі.

До подібних висновків доходить і Х. Хеккаузен: вплив на зміну мотиву буде ефективним у тому випадку, коли він не припиняється і набуває сталість, якщо довготривалий час поєднується з відповідною зміною поведінки [40].

Результати та обговорення

Аналіз особливостей формування професійної мотивації майбутніх психологів дозволяє визначити такі психолого-педагогічні умови: а) оптимізація складності навчання відповідно до зон розвитку студента, індивідуалізація процесу та об’єктивність оцінювання як показника особистісних досягнень; б) формування прагнень самоствердждуватись через навчально-професіональну діяльність; в) мінімізація особистісної і ситуативної тривожності шляхом розвитку професійних якостей та саморегуляції; г) створення ситуацій успіху без зниження вимог для забезпечення особистісного зростання.

У соціальному аспекті для формування мотивації необхідно:

1. Запровадити практично спрямовані вибіркові спецкурси;
2. Посилити практичну підготовку через аналіз робочих ситуацій і тренінги майстерності;
3. Вдосконалити методичне забезпечення фахової практики.

Висновки

Висновки з даного дослідження. Таким чином, сказане вище дозволяє дійти висновку, що формування позитивної професійної мотивації у майбутніх практичних психологів залежить від забезпечення певних психолого-педагогічних умов, що будуть сприяти підвищенню навчальної активності та впливатимуть на формування цілей і вибір шляхів їх досягнення.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці структурної моделі формування мотивації до професійної діяльності майбутнього практичного психолога.

Список використаних джерел

1. Джерела:

2. Бойко О. Г. Психологічні особливості професійної мотивації у майбутніх психологів. Наукові праці МАУП. Гуманітарні та соціальні науки: сучасні тренди й виклики. 2025. № 2 (49). С. 203–205.

3. Булгакова Т. М. Когнітивна активність та мотивація навчання в умовах воєнних викликів. Актуальні проблеми психології навчання в умовах війни : зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2025. С. 45–52.

4. Власова О. І. Педагогічна психологія: підручник. Київ : Либідь, 2005.

5. Герцберг Ф., Моснер Б., Снідерман Б. Б. Мотивація до праці. Харків : Гуманітарний Центр, 2017.

6. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002.

7. Щербан Т. Д., Розман І. І., Карташова Л. А. Механізми формування стійкої навчальної мотивації учнів різних вікових груп: філософський і теоретико-психологічний виміри. Академічні візії. 2025. № 48. С. 1–10.

8. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: монографія. Київ : Ніка-Центр, 2000.

9. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989.

10. Ковальов О. Г. Психологія особистості. 3-е вир., перероб. та доп. М. : Просвіта. 1970.

11. Колчигіна А. В. Мотивація студентів до дистанційного навчання в умовах пандемії. Психологія та соціальна робота. 2021. № 1 (53). С. 112–124.

12. Лавринюк О. С., Кириченко В. В. Мотивація до навчальної діяльності: аналіз сучасних теорій. Журнал соціальної та практичної психології. 2023. № 1. С. 34–39.

13. Леонтьєв В. Г. Психологічні механізми мотивації навчальної діяльності. Новосибірськ : Вид-во НДПІ, 1992.

14. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Центр учбової літератури, 2021.
15. Маслоу А. Мотивація та особистість / пер. з англ. Київ : Видавничий дім «КМАкадемія», 2010.
16. Наконечна А. В. Стратегії формування внутрішньої мотивації учнів до навчання за умов цифровізації освіти. Нова педагогічна думка. 2025. № 1 (117). С. 102–108.
17. Пророк Н. В. Вплив професійного середовища на мотивацію практичних психологів. Психологічні перспективи. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2003. С. 351–357.
18. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття: навч. посібник. Київ : Либідь, 1998.
19. Рубінштейн С. Л. Принципи і шляхи розвитку психології. М. : Вид-во АН СРСР. 1959.
20. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. Т. 2. С. 419–654.
21. Шевченко В. П., Джуган Т. М. Мотивація професійної діяльності майбутнього психолога. Психологічний вісник МДУ. 2017. № 17. С. 37–42.
22. Clauß G. Differentielle Lernpsychologie: Eine Einführung. Berlin : Volk und Wissen, 1987.
23. McClelland D. C. The Two Faces of Power. Journal of International Affairs. 1970. Vol. 24, No. 1. P. 29–47.
24. Heckhausen H. Motivation und Handeln. 2nd ed. Berlin : Springer-Verlag, 1989.
25. Маслоу А. Мотивація та особистість / пер. з англ. Київ: Видавничий дім
26. «КМАкадемія», 2010. 416 с.
27. Наконечна А. В. Стратегії формування внутрішньої мотивації учнів до
28. навчання за умов цифровізації освіти. Нова педагогічна думка. 2025. № 1
29. (117). С. 102–108.
30. Пророк Н. В. Вплив професійного середовища на мотивацію практичних
31. психологів. Психологічні перспективи. Інститут психології ім. Г. С.
32. Костюка НАПН України, 2003. С.351–357.
33. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття: навч. посібник.
34. Київ: Либідь, 1998. 992 с.
35. Рубінштейн С. Л. Принципи і шляхи розвитку психології. М.: Вид-во
36. АН СРСР, 1959. 183 с.
37. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори: в 5 т. Київ:
38. Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 419–654.
39. Шевченко В.П., Джуган Т.М. Мотивація професійної діяльності
40. майбутнього психолога. Психологічний вісник МДУ. 2017. № 17. С. 37–42.
41. Clauß G. Differentielle Lernpsychologie: Eine Einführung. Berlin: Volk und
42. Wissen, 1987. 176 p.
43. McClelland D. C. The Two Faces of Power. Journal of International Affairs.
44. Vol. 24, no. 1. P. 29–47.
45. Heckhausen H. Motivation und Handeln. 2nd ed. Berlin : Springer-Verlag, 1989.
46. 557 p.